

HOE AFRIKAANS IS AFRIKAANS-NEDERLANDS? *

Hans du Plessis, Dept. Afrikaans-Nederlands, PU vir CHO

ABSTRACT

The present position of the teaching of Afrikaans linguistics within a Department of Afrikaans-Nederlands is discussed. Three major problems in the tuition of Afrikaans at the university are identified:

- (a) *an over-emphasis on theoretical linguistics leads to a course in general linguistics rather than a course of Afrikaans;*
- (b) *the time and effort devoted to the teaching of Dutch as a major part of the course denies the independence of Afrikaans as a scientific discipline, and*
- (c) *the almost total failure to teach Afrikaans as it should be used and is used in everyday speech and writing results in the handing over of graduated students to the profession without their having a proper knowledge of Afrikaans-in-use.*

Die doel van hierdie artikel is niks meer as my eie beskouing van wat 'n mens sou kon verstaan onder die onderrig van die taalkunde — in die besonder die Afrikaanse taalkunde — op veral naskoolse vlak, maar wat 'n mens oor die naskoolse te sê het, moet uiteraard ook duidelike implikasies hê vir die onderrig van taalkunde op skoolvlak. Hoewel ek dus nie oor die skooltaalkunde as sodanig veel te sê kan hê nie, hoop ek tog dat dit wat ek oor die taalkunde-onderrig kwyttraak, ook vir die onderwysers en voornemende onderwysers nut mag hê.

Laat my dan toe om sommer heel aan die begin my uitgangspunte te stel:

1. Dit gaan vir my uitsluitlik om die onderrig van Afrikaans: in die besonder om die Afrikaanse taalkunde.
2. Die onderrig van Afrikaans moet ook 'n handhawingsdimensie by hê: dit moet dus in die onderrig van Afrikaans ook om die bevordering van Afrikaans gaan.
3. Die sg. Transformasioneel-Generatiewe Grammatika is wat die onderrig van die Afrikaanse taalkunde betref, 'n historiese aardigheid.
4. Die onderrig van Goties, Middelnederlands, Nederlands en selfs Sewentiende-eeus as doel op sigself is 'n ontkenning van die selfstandigheid van Afrikaans as volwaardige taal.

Dit klink na 'n drastiese wegbreek van die bestaande orde, maar dit veronderstel weinig meer as 'n klemverskuiwing, 'n klemverskuiwing ten gunste van Afrikaans en ten gunste van die popularisering van taalkunde as akademiese dissipline. Hoewel ek nie teen die stukkendslaan van heilige koeie is nie, veral in dié gevalle waar daar net koeie en niks heiligs oorgebly het nie!

Koers, 48(2) 1983

Du Plessis

DIE DOELSTELLING MET DIE TAALKUNDEONDERRIG

Dit is goed dat die Chomskystof in Suid-Afrika vinnig aan 't lê raak: en dat dit in die vak Afrikaans al minder Chomsky en al meer Afrikaans word, kan 'n mens as feit stel as daar na die taalkunde-inhoud van feitlik al die groter universiteite se taalkundeleerplanne gekyk word. Dit hou m.i. verband met 'n Amerikaanse en wêreldwye afname in die vertroue in die linguistiese verklaaringstoerekendheid van die generativisme en veral in die empiriese basis van hierdie toeretiese model.

As dit nou vir sommige van u na 'n slegte begin met slegte nuus klink, kan u my eie onsteltenis met hierdie verwikkeling begryp omdat ek taalkundig binne die TGG gebore is en opgegroe het met die Uitgebreide Standaardteorie (UST) en Hersiene Uitgebreide Standaardteorie (HUST) as speelmaters. Dit bly maar traumaties om dit waaraan jy ook maar bitter swaar gekom het, weer uit te kry.

Een troos is daar darem: net soos wat daar sonder die historisisme, die strukturalisme of selfs Sapir of Bühler nie sinvolle taalkunde gepraat kan word nie, kan daar sonder Chomsky min sin in taalkunde gepraat word.

Kortom: of jy Chomsky en/of een van die verskeidenheid weë wat uit die TGG ontspring, aanhang of nie, die bydrae van hierdie belangrike rigting in linguistiek sedert die laat vyftigerjare kan nie weggewens word nie en nog minder wetenskaplik weggeredeneer word. Om die TGG sonder meer te verwerp sonder om te weet wat dit oor taal en taalkunde sê, is om in die bokskryt te klim sonder kennis van jou opponent, en dit, sal enige bokser jou kan vertel, is om te verloor nog lank voor jy begin het.

Die klemverskuiwing waarvan ek vroeër gepraat het, moet natuurlik duidelik en aantoonbare implikasies hê vir die doelstellings met die onderrig van die Afrikaanse taalkunde.

Ek mag verkeerd oordeel, maar dit wil tog vir my lyk of ons hier teen die einde van die jare sestig aan 'n teoriesindroom gely het wat tot 'n Chomskydiaree gelei het, wat op sy beurt gesorg het vir Chomskysering (meestal nog onbekook ook) van die Afrikaanse taalkunde op univerteitsvlak, sonder dat ons ons daarmee saam afgevra het wat ons dan nou presies met die onderrig van die Afrikaanse taalkunde wou bereik. Dit kan te sterk gestel wees, en miskien

Afrikaans-Nederlands

moet ons sê dat ons die doelstellings geformuleer het as die insig in die studie van Afrikaans, maar dit was te wyd, en binne hierdie uitgestrektheid kon die taalkundige doen net wat hy goedgezog het.

As ons dan nou weer die Afrikaanse onderrig wil detransformasionaliseer, is dit m.i. noodsaaklik dat ons die grondvraag moet beantwoord, nl.: Wat wil ons met die onderrig van die Afrikaanse taalkunde bereik? 'n Nuwe klem vereis immers ten minste 'n gewysigde dan nie 'n totaal nuwe doelformulering nie.

Om alles wat fout lyk, 'n teorieskuld te gaan gee, is natuurlik ook nie regverdig nie. Het ons ons byvoorbeeld al in alle erns afgevra wie ons nou eintlik vir wat oplei? Of ons dit nou wil weet of nie: ons lei vir verreweg die grootste persentasie onderwysers op! Dit hoef nie te impliseer dat tersiêre onderrig tot skooltaalkunde beperk moet word nie, maar in die formulering van die doelstelling met taalkundeonderrig kan ons hierdie feit sekerlik nie ignoreer nie. Helaas, nóg die universiteit nóg die onderwyskollege is besig om 'n massa adadematici op te lei.

Die vraag wat die taalkundedosent hom sonder twyfel moet afvra, is of sy onderrig van Afrikaans inderdaad daartoe gelei het dat die student wat Afrikaans-Nederlands as vak op sy graadsertifikaat het, meer van Afrikaans af weet as wat hy geweet het toe hy as student ontvang is? Kan ons ons studente met vrymoedigheid aan die redaksiekantore aflewer met die wete dat so 'n student Afrikaans kan gebruik, meer nog, korrek kan gebruik, of moet ons aanvaar dat dit die werkgewer se plig is om afgestudeerde studente te leer skryf, spel en lees? Kan ons alleen maar tevrede wees dat graduandi abstrakte linguïstiese hipoteses kan toets?

Hiermee impliseer ek nie 'n kursus in praktiese Afrikaans op all vlakke nie, omdat die taak van die naskoolse opleidingsinrigting darem nie net 'n praktykgerigte onderrig sonder deeglik wetenskaplike skoling kan veronderstel nie — dit sou neerkom op die ontkenning van die universiteit as akademiese inrigting. Wat ek wel bedoel, is 'n sinvolle taalkundeonderrig waarin die beroepsvereistes en die wetenskaplike vereistes elk sy regmatige plek gegun word.

DIE PLEK VAN NEDERLANDS

Die verteoretisering van die taalkunde wat onderrig word, sonder om die uitdagings van die Afrikaans soos wat dit inderdaad bestaan, raak te sien, lyk vir my al of die taalkunedosent daarmee ontken dat een van sy funksies ook 'n handhawingsfunksie is. Miskien is bevorderingsfunksie 'n beter woord-

Du Plessis

keuse, want dit mag nou na 'n kultuurorganisasietoespraak begin klink: en dit sou ek u nie wou aandoen nie! Dit is egter so, en daarvan mag u natuurlik verskil omdat dit vir my so is, dat die heel vrotste handhawers van Afrikaans sedert die ontstaan van Afrikaans die dosente (universiteitsdosente) was (en dalk nog is) wat Afrikaans, en veral die Afrikaanse taalkunde, onderrig. Hierdie lostongige stelling hou verband met die ander klemverskuiwing waarvan ek in die begin gepraat het, nl. die plek van Nederlands in die onderrig van Afrikaans en die plek van Nederlands in die vaknaam, Afrikaans-Nederlands.

Miskien is dit nodig om in hierdie verband effens aandag aan die historiese agtergrond te gee, 'n geskiedenis waarvan baie van u dalk heelwat meer weet as ek.

Dit is so dat die Suid-Afrikaanse Akademie met sy stigting op 2 Julie 1909 in Bloemfontein die hoofdoel had "om te ywer vir die Hollandse (= Afrikaanse en Nederlandse) taal en letterkunde, . . ." (Van der Merwe en Posthumus, 1968: 88). Sedert 1914 is Afrikaans as medium aan die universiteite erken, en om en by 1920 word "Afrikaans taamlik algemeen erken naas Nederlands as vak" (a.w.: 89). Die eerste leerstoel in Afrikaans word in 1919 aan die Grey-Universiteitskollege in Bloemfontein ingestel.

Die ywer van die Akademie vir Afrikaans sowel as Nederlands is teen die agtergrond van 1909 glad nie eenaardig nie. Selfs ten tye van die stryd om die amptelike erkenning van Afrikaans pas voor 1925 was die kwessie van Afrikaans naas Nederlands nog algemeen.

So laat as Oktober 1917 verklaar die vermaarde Melt Brink plegtig: "As ek my gevoele moet uitspreek, spyt dit my, dat die ou Hollands, of liewers Kaaps-Hollands, vir die hedendaagse Afrikaans moet verruil word" (Van der Westhuizen, 1963: 120).

C.J. Langenhoven (1935: 146) stel dit onomwonde dat Hooghollands Engels se bondgenoot in die taalstryd was en ". . . 'n groot deel van my stryd vir Afrikaans (was) nie soseer 'n stryd teen Engels nie, as 'n stryd teen Nederlands"! Die opdrag t.o.v. Afrikaans as amptelike taal was nie die reusestryd teen Engels waarom dit hoofsaaklik gegaan het nie: dit het gegaan bloot om die interpretasie van die woord *Hollands* in die Zuid-Afrika-wet, nl. in hoeverre "de Afrikaanse vorm van de Hollandse taal in plaats van de Nederlandse taal-vorm van Hollands gebruik sal worden" (vgl. Langenhoven, 1935: 234). Hierdie Nederlandsstryd van Afrikaans duur na 1925 voort, so dat die *Star* van 16 Maart 1925 sy snedigheid seker vergewe kan word: "We have High Dutch as a language and also Low or South African Dutch — i.e. Afrikaans spoken by the people and the high Afrikaans which professors and teachers are now inventing and perfecting".

Afrikaans-Nederlands

Dat dit in die destydse departemente wat Afrikaans (-Nederlands) as universiteitsvak onderrig het, om heelwat meer gaan as 'n blote erkenning van 'n Kultuurhistoriese verbondenheid tussen Afrikaans en Nederlands, blyk byvoorbeeld uit die volgende opmerking uit A.C. Bouman-hulle se boek van 1933 (en dit gaan daarin om die *Afrikaanse spraakkunst*): “Teenoor al hierdie invloede (d.i. nuwe Afrika- en ander invloede — HduP) staan egter die magtigste faktor vir die behoud van die Nederlandse van Afrikaans die Statebybel” (Bouman en Pienaar, 1933: 3).

“Dietse dwaasheid” noem Langenhoven die akademici se behepthed met Nederland. Na die verskyning van die Bybel in Afrikaans sou die Boumanopmerking seker ook Dietse dwaasheid kon wees, maar hoe moes hy ook nou vooraf kon weet dat daar 'n Afrikaanse Bybel aan 't komme was?

Weet u dat die vak Afrikaans-Nederlands eers Hollands genoem is, en Hollands dan deur middel van 'n asterisk verklaar as Afrikaans en Nederlands is? Vóór 1919 sou ons dit seker darem nie Dietse dwaasheid kon noem nie, maar wase dwaasheid dit is as daar in die Jaarboek van die Afrikaansmediumuniversiteit nog in 1952 slegs Hollands as vak in die Lettere en Wysbegeerte erken word? Dit, dink ek, is sommer gewone dwaasheid! En dit is, so kon ek uit die argiefmateriaal aflei, net Pretoria wat teen 1950 reeds Afrikaans-Nederlands in die algemene reglement as vak erken! Teen 1940 bestee die Universiteit van Stellenbosch in die derdejaarkursus 5 uur per week aan die Nederlandse Letterkunde en Taalkunde en een uur per week aan die Afrikaanse grammatika.

Maar laat ons die vóórvyftigers nie onbillik oordeel nie: hoe kry jy ook nou 'n universiteitskursus vol as die somtotaal van sy letterkunde nie veel meer nie as die Driemanskap, Visser, 'n dertigergeslag en 'n paar nuwe liggies van Veertig en so 'n Ampie of wat het om te onderrig? Om van dieskat van 'n vier taalkundeboeke nie eens te praat nie?

Die vraag is dan nie of die belangrike plek van Nederlands binne die vak Afrikaans toe geregverdig was nie, maar dan wel of ons nie vandag éérs Dietse dwase is nie?

Dit sou natuurlik 'n ander dwaasheid wees (as chauvinisme 'n dwaasheid is!) as ons die verband met die herkomsforme van Afrikaans sou wou ontken. Natuurlik het Afrikaans 'n historiese verband met Goties, Oud-Noors, Middelnederlands, Sewentiende-eeus en Nederlands en Vlaams. Maar Engels het dit ook: Sepedi het natuurlik 'n verband met Suid-Sotho en Tswana en Zoeloe met Xhosa, maar gaan bied nou 'n vak Zoeloe-Xhosa aan en kyk of jy daarmee die selfstandigheid van óf Zoeloe óf Xhosa verkoop gaan kry!

Du Plessis

Die verband tussen Afrikaans en Nederlands kan dus nie ontken word nie, maar die bestaansreg van 'n vak Afrikaans-Nederlands word bevestig, veral waar dit moet beteken dat 'reg' geskied moet laat word aan diachronie en sinchronie "in Afrikaans sowel as in Nederlands" (Raidt, 1973: 43). Watter 'reg' het Nederlands binne die Departement Afrikaans anders as die heldermaak van die historiese perspektief van Afrikaans?

Die dae van Petronella van Heerden is lankal verby: die dae toe sy oorstelp kon uitroep: " 'n Mens se beker het oorgeloop. Dit was ongelooflik, hierdie verse in die veragte kitchen Dutch" (n.a.v. Jan Celliers se eerste bundel wat haar in Europa bereik) (Steyn, 1980: 214)

Die praktiese implikasies is eenvoudig dat die vak Afrikaans eenvoudig nie meer dieselfde aandag aan sy historiese verwantskap kan gee nie. Sedert die eerste leerstoel het daar wat die taalkunde betref, immers Afrikaanstaakundiges op die toneel verskyn wat in die onderrig van die taalkunde eenvoudig nie geïgnoreer kan word nie!

Die doelstelling met die onderrig van die Afrikaanse taalkunde (oor die letterkunde kan ek my uiteraard nie uitspreek nie, maar ek hoop hulle hoor ook) moet m.i. gerig wees op die studie van Afrikaans, wat onder andere sy verwantskap veronderstel en sy verband met die algemene taalwetenskap, sonder om óf die ATW óf Nederlands ter wille te wees. Dalk sou die teks van my preek kon wees: Afrikaans verdien op grond van sy selfstandige taal- en letterkunde 'n eie universiteitskursus met sy eie naam: Afrikaans.

Teen hierdie agtergrond lyk dit vir my moontlik om in die onderrig van die Afrikaanse taalkunde drie komponente te onderskei wat min of meer gelyke status verdien, nl. sinchroniese Afrikaanse taalkunde, Afrikaans binne historiese verband en Afrikaans binne gebruiksverband. Hierin lê natuurlik op sigself reeds probleme wat 'n mens moet voorsien: al sou die drie ter wille van die sistematiese onderrig skeibaar wees, is hulle teoreties onderling afhanklik.

SLOT

In die lig van dit alles moet ons m.i. in die onderrig van die taalkunde met ten minste drie dinge rekening hou:

1. die teoretiese/metodologiese vereistes van die linguistiek as wetenskap, toegepas op die onderrig van 'n besondere taal;
2. die historiese perspektief van Afrikaans en
3. Afrikaans binne kommunikatiewe gebruiksverband, in al sy wisselende verskyningsvorme.

Afrikaans-Nederlands

Miskien kan die doelstelling met die onderrig van Afrikaans dan opgesom word as die studie van Afrikaans en sy strukturelemente binne sinchroniese, diachroniese en sosiale verband, waar sosiale verband ook besinning en toekomstige sosiale verband veronderstel.

Die verbandgevoeligheid van die taalkundeonderrig impliseer ook 'n onderrig van die taalkunde in noue samewerking met die Afrikaanse letterkunde.

BRONNELYS:

BOUMAN, A.C. & PIENAAR E.C. 1933. Afrikaanse spraakkuns. (3e verbeterde druk). Stellenbosch : Pro Ecclesia.

LANGENHOVEN, C.J. 1935. My aandeel in die taalstryd. Kaapstad : Nasionale Pers.

RAIDT, E.H. 1973. Afrikaans en sy Europese verlede. Kaapstad : Nasou.

STEYN, I.C. 1980. Tuiste in eie taal. Kaapstad : Tafelberg.

VAN DER MERWE, H.I.J. & POSTHUMUS, M.J. 1968. Afrikaans. Sy aard en ontwikkeling. Pretoria : Van Schaik.

VAN DER WESTHUYZEN, H.M. 1963. 'n Bladsy uit die onstaansgeskiedenis van Afrikaans as skryftaal. (In: Taalkundige opstelle van oud-studente aan prof. dr. T.H. le Roux. Kaapstad : HAUM).